

Małgorzata Królczyk

MORALNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA SŁOWO

W dzisiejszym świecie godność człowieka deptana jest na wiele sposobów. Jesteśmy świadkami braku szacunku do drugiego człowieka. Mowa nienawiści przyjmuje coraz bardziej wyszukane formy. Kultura masowa sprawia, że nie szanuje się ludzi ani ich życia prywatnego. Warto sobie uświadomić, że przemoc słowna to przemoc psychiczna, która jest najbardziej nieuchwytną i zdradliwą formą maltretowania. Tak naprawdę nie jesteśmy w stanie zmierzyć realnych rozmiarów psychicznego krzywdzenia drugiego człowieka. Psychiczne znęcanie się można nazwać *morderstwem duszy*, gdyż szkody wyrządzone tym rodzajem przemocy są niewymieralne. Wobec tego rodzaju przemocy nie możemy pozostać obojętni.

Dlatego trzeba dzisiaj przypomnieć kim jest człowiek i jak wielka jest jego wartość i godność. Każdy człowiek ma prawo do dobrego imienia. Nie możemy pozostać bierni gdy nasz bliźni jest znieważany. Należy uświadomić zwłaszcza młodych ludzi na czym polega troska o dobra osobowe człowieka. Następnie wskazać sposoby wychowania do poszanowania prawdy i godności drugiego człowieka.

1. Człowiek jako istota moralna

Człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boże ma swoją wartość i godność (por. Rdz 1, 26 – 27). Jest istotą, którą Bóg stworzył z Miłości i do Miłości powołał. Dzięki godności jaką Bóg obdarzył człowieka jest on ponad światem przyrody. Jest jej włodarzem i uczestniczy w dziele stworzenia (por. Rdz 1, 28 – 31). Człowiek będąc obrazem Boga powinien coraz bardziej się do Niego upodabniać. Stworzyciel dając wolność człowiekowi, dał też możliwość poznania Go i kochania albo też odwrócenia się od Niego. Człowiek nie tylko zdolny jest do szukania Boga, ale też może przyjąć Jego Objawienie-wszystko zależy od jego wolnej woli. Wolność jest zatem podstawowym warunkiem wejścia człowieka w komunie miłości, do której zaprasza go Bóg¹.

Człowiek jest koroną Bożego stworzenia. Posiada wyjątkową wartość. Wartość człowieka wynika nie z tego co „ma”, ale z tego kim „jest”. Jan Paweł

¹ Katechizm Kościoła Katolickiego nr 396, 2002.

II w całym swoim nauczaniu podkreślał wielką godność człowieka. Osobista godność stanowi podstawę równości wszystkich ludzi, jest niezniszczalną wartością każdej istoty ludzkiej. Fundamentem ludzkiej godności jest Boża miłość do każdego człowieka bez wyjątku. Człowiek ma swoją wartość bez względu na to kim jest, co robi i gdzie przebywa². Dlatego nikt nie może naruszać godności drugiego człowieka poprzez niewłaściwe słowa i czyny.

Pan Bóg stwarzając człowieka na swój obraz obdarzył go duszą nieśmiertelną, rozumem i wolną wolą. Podobieństwo człowieka do Boga ukazuje, że człowiek będąc jedynym stworzeniem na ziemi, którego Bóg chciał dla niego samego, nie może odnaleźć siebie w pełni inaczej jak tylko poprzez bezinteresowny dar z siebie: Każdy człowiek jest jedyny i niepowtarzalny! Ma swoją godność jako mężczyzna i kobieta. Wszyscy powołani jesteśmy do współpracy ze Stwórcą w budowaniu Królestwa Bożego, w czynieniu dobra, a żyjąc w małżeństwie w przekazywaniu życia. Człowiek jako najdoskonalsze i najpiękniejsze stworzenie otrzymał to szczególne zadanie do spełniania już w raju; „Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną” (Rdz 1, 28).

Ogromną promocją godności człowieka jest wcielenie Syna Bożego. „Albowiem On, Syn Boży przez swe wcielenie zjednoczył się jakoś z każdym człowiekiem (...) stał się prawdziwie jednym z nas, we wszystkich oprócz grzechu” (KDK 22). Godność człowieka zostaje w sposób szczególny ujawniona i wzbogacona w dziele Odkupienia „rodzi się nowy człowiek powołany do uczestnictwa w życiu Bożym, stworzony na nowo w Chrystusie ku pełni łaski i prawdy”³. Promocją godności człowieka jest fakt, iż został on powołany do życia z Bogiem samym przez całą wieczność. Z miłości przeznaczył nas dla siebie jako przybranych synów przez Jezusa Chrystusa, według postanowienia swej woli (por. Ef 1, 3-10).

Św. Paweł podkreśla, iż „przez chrzest zanurzający nas w śmierć zostaliśmy z Nim pogrzebani, po to, abyśmy i my wkroczyli w nowego życie, jak Chrystus powstał z martwych dzięki Chwale Ojca” (Rz 6, 4). Przez chrzest więc staliśmy się uczestnikami Bożej natury, a także narodziliśmy się do nowego życia. To wyniesienie do godności Ducha Bożego umożliwia nam bliskie obcowanie z Bogiem, ale także zobowiązuje do życia godnego.

² Por. Jan Paweł II Encyklika *Redemptor hominis* (04.03.1979), [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. I, Kraków 1996, nr 11.

³ RH nr 18.

Św. Paweł przypomina nam: „Czyż nie wiecie, żeście świątynią Boga, i że Duch Boży mieszka w was? (1 Kor 3, 16). Każdy chrześcijanin jest wezwany do tego, aby żyć w czystości, ponieważ jego ciało należy do Chrystusa i jest świątynią Ducha Świętego. Jak można wydać ciało na rozpusztę to ciało, które Bóg odkupił na krzyżu za cenę krwi Chrystusa, ciało przeznaczone przez Boga do zmartwychwstania i przeniknięte Jego Duchem? Także św. Piotr zachęca wiernych, aby powstrzymywali się od pożądliwości cielesnych, które walczą przeciwko duszy. Ojczyzną chrześcijan jest niebo, na ziemi jesteśmy tylko pielgrzymami (por. 1 P 2, 11). Każdy chrześcijanin będący świątynią Bożą, może być uważany za kapłana świątyni, którą jest jego własne ciało i w której służy Bogu. Dlatego powinien strzec tę świątynię od wszystkiego, co mogłoby ją profanować⁴.

Wiara nakłada na człowieka wymagania moralne, jeśli tylko człowiek na serio traktuje wiarę i odczytane przez nią wezwanie Boże. Człowiek może więc rozpoznać te wymagania moralne i uznać je za autentyczne, a więc wiążące w sumieniu, dopiero wtedy, gdy zacznie wierzyć. Moralność wynika z wiary, z relacji naszej z Chrystusem. Bez Chrystusa nasze wybory będą niezrozumiałe dla świata⁵.

Katechizm Kościoła Katolickiego naucza, iż „człowiek, oddalając się od prawa moralnego, godzi we własną wolność, sam się zniewala, zrywa braterstwo z innymi ludźmi i buntuje się przeciw prawdzie Bożej”⁶. Wiara jest darem i zadaniem. Człowiek wierzący winien postępować według Bożych przykazań. Jako istota rozumna ponosi odpowiedzialność za słoje czyny i słowa.

Jan Paweł II podkreśla, iż godność człowieka nie wynika jedynie z tego, że jest stworzony na obraz Boży, ale także z jego celu, z jego przeznaczenia do Komunii z Bogiem przez poznanie Go i umiłowanie. Człowiek przerasta własną naturę i ze śmiertelnego staje się nieśmiertelny, ze zniszczalnego niezniszczalny i przemijalnego wieczny, zaś z człowieka staje się Bogiem⁷.

Święty Jan Paweł II bronił człowieka, jego godności i praw, broniąc tym samym Boga i praw Bożych, gdyż wiedział, że do wielkich rzeczy człowiek został stworzony i jest on drogi w oczach Bożych.

⁴ Por. A. Jankowski; *Zarys pneumatologii Nowego Testamentu*, Kraków 1982, s. 84.

⁵ Jan Paweł II, Encyklika o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła *Veritatis splendor* (06.08.1993), [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Rzym 1993, nr 89

⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego* nr 1740

⁷ Jan Paweł II, Encyklika o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego *Evangelium Vitae* (25.03.1995), [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, nr 38 i 80.

O wielkiej godności każdego człowieka przypominał także papież Leon XIII. Żadnej nie ma różnicy między bogatym i ubogim, panem czy sługą. Nikomu więc nie wolno bezkarnie znieważać godności ludzkiej, do której sam Bóg odnosi się z wielkim szacunkiem. Nie wolno także przeszkadzać człowiekowi w drodze do świętości⁸. Przez wcielenie Zbawiciel zjednoczył się z każdym człowiekiem (por. KDK 24). Jest *Słowem*, które stało się Ciałem (por. J 1,1-10). Jest doskonałym wzorem każdej komunikacji.

Ksiądz Tischner podkreśla iż przez dar Ducha świętego człowiek jest uzdolniony nie tylko do prawdziwej komunii komunikacji z Bogiem, ale także z drugim człowiekiem. Twarz drugiego jest śladem Boga- śladem Nieskończonego. Twarz zaprasza do wspólnego dialogu- do wzajemności⁹.

Człowiek jako istota rozumna i wolna, może wchodzić w dobre relacje z innymi, tylko będąc w relacji z Bogiem. Miłość tworzy wspólnotę, ale o własnych siłach człowiek nie jest w stanie uczynić jej w pełni braterską. W języku mówionym wyraża się jedność duchowo –cielesna człowieka ciało stworzone na obraz Boży, ma usta dające człowiekowi możliwość ekspresji i rozwoju. Mowa ludzka jest szczególnym powołaniem osoby do komunikowania się i tworzenia relacji¹⁰.

O wielkiej godności człowieka przypomina także papież Franciszek. Każda osoba jest godna naszego szacunku i poświęcenia „Bez względu na jej wygląd fizyczny, na zdolności, na język, na mentalność, albo ze względu na przyjemność, jaką może nam sprawić, ale dlatego, że jest darem Boga. Jego stworzeniem. On ją stworzył na swój obraz i w jakiejś mierze jest ona odbiciem Jego chwały. Każdy człowiek jest przedmiotem nieskończonej czułości Pana i zamieszkuje On w jego życiu. Jezus Chrystus przelał swoją cenną krew na krzyżu za tę osobę. Niezależnie od wszelkich pozorów, każdy jest *niezmiernie święty* i zasługuje na naszą miłość i poświęcenie¹¹.

Trzeba podkreślić, że jest to wartość bez względu na to kim człowiek jest. To wewnętrzna cecha osoby ludzkiej, która jest ponad wszystko, co zostało stworzone na świecie. Społeczeństwo i historia nie nadają jej człowiekowi, ale mają obowiązek jej poszanowania i chronienia. Dotyczy ona w ten sam sposób kobiet i mężczyzn, dzieci; ludzi starych i młodych, zdrowych

⁸ Leon XIII, Ecyklika *Rerum novarum* (15.05.1891) nr 32.

⁹ Por. J. Tischner, *Filozofia dramatu*, Kraków 1998.

¹⁰ Por. A. Zwoliński, *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2022.

¹¹ Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie (24.11.2013), Kraków 2013. nr 274.

i niepełnosprawnych, biednych i bogatych. Uznanie godności drugiej osoby domaga się jego szacunku. Jednakże, aby szanować innych, trzeba nauczyć się szanować samego siebie. Papież Franciszek w swojej Encyklice *Laudato Si* zwraca uwagę, iż każdy człowiek ma jednakową godność, niezależnie od tego czy jest biedny czy bogaty¹².

Godność człowiekowi jest dana i zadana. Jako istota moralna i wolna, może doskonalić swoją osobowość i coraz pełniej stawać się człowiekiem. Dzięki swojej godności naturalnej i nadprzyrodzonej każda osoba staje się podmiotem uprawnień. Człowiek ma swoją godność moralną. J. Mariański zwraca uwagę, iż „moralność jest zasadniczą strukturą bytu osobowego. Bez niej nie byłby osoby, nie byłoby istotowego wymiaru osobowego, nieetyczność niszczy byt osobowy. Osoba ma zatem dwuwartościowość rozwojową: ku bytowości coraz bardziej personalnej oraz ku bytowości degradującej się. Wszelkie zło moralne przekształca byt rozumny i wolny w antyosobę co do godności”¹³.

Godność człowieka wyraża się także poprzez uszanowanie praw, które mu przysługują. Człowiek ma naturalne prawo do należnego szacunku i posiadania dobrej opinii. Ma prawo do poszanowania swej godności a tym samym do okazywania mu pewnych należnych oznak czci¹⁴.

2. Prawo człowieka do ochrony dóbr osobowych

Każdy człowiek ma prawo do ochrony swych praw. Zwłaszcza jeśli naruszają jego godność osobową. Papież Leon XIII napominał iż nikomu „nie wolno znieważać bezkarnie godności ludzkiej, do której się sam Bóg z wielkim szacunkiem odnosi, ani przeszkadzać człowiekowi w jego drodze do doskonałości, która go prowadzi ku żywotowi wiecznemu w niebiesiach. Co więcej: nawet samemu człowiekowi nie wolno rezygnować z godności natury ludzkiej”¹⁵.

Korzystanie z wolności nie oznacza prawa do tego, aby wszystko mówić i wszystko czynić. Złe traktowanie drugiego człowieka wynika często z niewłaściwego rozumienia wolności i złego jej używania.

¹² Franciszek, Encyklika *Laudato si* (24.05.2015), , Kraków 2015, nr 94.

¹³ J. Mariański, *Godność ludzka w kontekście społecznym. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła Katolickiego*, Lublin 2017, s. 20.

¹⁴ Por. Jan XXIII, Encyklika o pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności *Pacem in terris* (11.04.1964), Lublin 1996.r 11- 12.

¹⁵ RN nr 32

Święty Jan Paweł II przypomina, że *świętości osoby* nie da się unicestwić, choćby nie wiem jak często spotykała się z pogardą i była gwałcona. Mocno osadzona w Bogu, Stwórcy i Ojcu, świętość osoby ujawnia się zawsze i od nowa”¹⁶.

Troska o niematerialne dobra osobowe wyraża się przede wszystkim w prawie do dobrego imienia, prawie do prawdy i prawdziwej informacji. Prawo człowieka do dobrego imienia domaga się aby nie wydawać pochopnych sądów. Każdy człowiek ma naturalne prawo, do tego, aby inni dobrze o nim sądzili, chyba, że się przekonali, iż nie zasługuje na dobrą ocenę. Nie należy więc podchodzić do bliźniego z uprzedzeniem. Wymaga tego chrześcijańska miłość bliźniego. Nie godzi się również słów, faktów i czynów bliźniego tłumaczyć na sposób dla niego niekorzystny, o ile innego rodzaju tłumaczenie jest możliwe i prawdopodobne. Wydawanie sądów o drugich jest godziwe wówczas, gdy zostaną spełnione następujące warunki: 1) Kompetencja; 2) Gruntowne zbadanie sprawy; 3) Brak uprzedzeń. Gdyby zabrakło choć jednego z tych warunków, trzeba takie działanie uznać za lekkomyślne, a więc niesprawiedliwe i grzeszne. Wypowiadanie zaś takiego osądu mogące przynieść poważną szkodę bliźniemu, należy uznać za ciężko grzeszne¹⁷.

Jezus ostrzega swoich słuchaczy przed wydawaniem pochopnych sądów; „*Nie sądzcie, abyście nie byli sądzeni. Bo takim sądem jakim sądzicie, i was osądzą; i taką miarą jaką wy mierzycie, wam odmierzą*” (Mt 7, 1n). „*Każdy, kto gniewa się na swego brata, podlega sądowi(...) a kto by mu rzekł „Bezbożniku” podlega karze piekła ognistego*” (Mt 5,22). Św. Paweł obciąża winą sądzących i grozi im karą Bożą: „*Osądzając kogoś innego, sam siebie skazujesz, bo czynisz to samo co potępiasz*” (por. Rz 2, 1-3). Przed osądzaniem człowieka na podstawie jego ubioru ostrzega w liście święty Jakub Apostoł (por. Jk 2, 1-4). Nie można więc sądzić pochopnie przed czasem (por. 1Kor 4,5).

Kolejny problem związany z prawem do dobrego imienia to kwestia zniesławienia. Lekkomyślne złe osądzanie innych trzeba uznać za winę nawet wtedy, gdy nie jest ono nikomu komunikowane. Natomiast przekazanie tego sądu innym jest zniesławieniem – godzi w dobre imię bliźniego. Każdy człowiek ma prawo do dobrego imienia. Ciężkość zła zależy tu od wielkości ugodzenia w dobre imię bliźniego i od tego, czy to było wyraźnie zamierzone.

¹⁶ Jan Paweł II, Adhortacja *Christifideles laici*, nr 5.

¹⁷ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 131-132.

Zniesławienie może dokonywać się przez:1) Obmowę; mówienie prawdy o złym postępowaniu człowieka, ale niepotrzebnie;2) Oszczerstwo; mówienie rzeczy złych, ale nie odpowiadających prawdzie. Każde zniesławienie bliźniego trzeba naprawić! Oszczerstwo trzeba odwołać! Obmowę trzeba naprawić przez uwypuklenie pozytywnych czynów lub cech charakteru osoby obmówionej. Mówienie o rzeczywistych złych czynach bliźniego może być słuszne i uzasadnione, tylko dla odpowiednio poważnych racji; ze względu na wyższe dobro społeczne lub dobra bliźniego¹⁸.

Chrystus potwierdzając przykazanie Dekalogu (przykazanie VIII) zakazuje kłamliwego świadectwa przeciw bliźniemu, pośrednio zaś potępia wydawanie wszelkich oszczerczych sądów, które mogą spowodować również wielkie zło (por. Mt 19, 18; Mk 10, 19; Łk 18, 20).

Szczególnym rodzajem obmowy jest plotka. Polega ona na obgadywaniu osób nieobecnych. Jest to niepotrzebne rozgłaszanie nowin z życia prywatnego innych osób, często są to złośliwe pomówienia, które mogą prowadzić do zniesławienia. Zamiarem plotkującego jest podważenie związku przyjaźni między ludźmi. To powtarzanie jednej stronie czegoś złego, co druga strona związku przyjaźni (koleżeństwa) powiedziała faktycznie lub rzekomo o tamtej z zamiarem ich skłócenia¹⁹. Przed takim postępowaniem przestrzega Jezus: *„Plemię żmijowe! Jakże wy możecie mówić dobrze, skoro źli jesteście? Przecież z obfitości serca usta mówią. Dobry człowiek z dobrego skarbcza wydobywa dobre rzeczy, zły człowiek ze złego skarbcza wydobywa złe rzeczy. A powiadam wam: Z każdego bezużytecznego słowa, które wypowiedzą ludzie, zdadzą sprawę w dzień sądu. Bo na podstawie słów twoich będziesz uniewinniony i na podstawie słów twoich będziesz potępiony”*(Mt 12, 34-37).

Święty Augustyn wzywa abyśmy przede wszystkim wystrzegali się podejrzeń, *„ponieważ są one trucizną zabijającą przyjaźń”*²⁰.

Naruszenie prawa człowieka do dobrego imienia dokonuje się często poprzez zniewagę (obelga, zelżywość); obrzucanie bliźniego obelżywymi słowami, poniżanie, lekceważenie i pogardę. Jeśli są to rzeczy poważne, mogą wyrządzić wielką krzywdę i stanowią ciężkie wykroczenie moralne. Szczególny charakter złości posiada zniewaga wyrządzona przez szyderstwo. Szyderstwo z bliźniego

¹⁸ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 133.

¹⁹ Por. A. Zwoliński, *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2022, s. 171; S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 134.

²⁰ Św. Augustyn, *Wyznania*, Kraków 2001.

(drwina) jest bardzo dokuczliwą formą poniżenia może być wielką krzywdą jemu wyrządzoną. Złośliwe drwiny są wyrazem pychy lub nienawiści²¹.

Księga Syracha zwraca uwagę, iż „uderzenie różgi wywołuje siniec, uderzenie języka łamie kości. Wielu padło od ostrza miecza, ale nie tylu, co od języka”(Syr 28, 17-18). Chrystus ostrzega przed obelgami; (Mt 5, 22n). „Niech wasza mowa będzie: Tak, tak, nie , nie. A co nadto jest, od Złego pochodzi (Mt 5, 37).

Krzywdy wyrządzone w zakresie honoru bliźniego domagają się naprawy. Zniewaga uczyniona publicznie, musi być publicznie naprawiona. Najpierw trzeba oddać to, co należy się drugiemu ze sprawiedliwości, a potem z miłości. Naprawieniem będzie okazanie drugiemu szczególnego szacunku, a nawet prośba o przebaczenie. Znieważenie osoby, która pełni jakiś urząd, jest znieważeniem urzędu. Może być tak, że ktoś sam pozbawia się dobrego imienia lub niegodziwie pełni swój urząd²².

Podstawowym warunkiem moralnym wszelkiej komunikacji jest poszanowanie prawdy. Człowiek ma prawo do prawdy i prawdziwej informacji. Współżycie między ludźmi powinno się układać na linii szczerości i prawdy. Do natury mowy należy mówienie prawdy. Stworzony przez Boga nie może zwodzić i oszukiwać innych. Oszukiwanie osoby oznacza zaciemnianie obrazu Boga. Prawdziwy chrześcijanin nigdy nie powinien kłamać, gdyż ojcem kłamstwa jest szatan (por. J 8, 44). Jezus przypomina: „jeżeli trwacie w nauce mojej, jesteście prawdziwie moimi uczniami i poznacie prawdę a prawda was wyzwoli”(J 8, 31-32).

Prawdomówność jest cnotą, która uzdalnia do mówienia prawdy, z liczeniem się jednak z okolicznościami (co, gdzie, kiedy komu i jak należy tę prawdę mówić). Nie ma obowiązku zawsze mówić tego, co się ma w duszy. Zawsze należy kierować się zasadą sprawiedliwości i miłości bliźniego, a w konkretnych wypadkach- roztropnością. Komunikowanie prawdy powinno cechować: łagodność, pokora, brak złośliwości, narzucania. Zbyt gwałtowna gestykulacja, podniesiony głos nie mają mocy przekonywania²³.

²¹ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 134-135.

²² Por. A. M. Wesołowska, *Poradnik prawny. Bezpieczeństwo młodzieży*, Warszawa 2008, s 180-181.

²³ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 135-136.

Reasumując człowiek stworzony przez Boga, ma swoją wartość i godność jednak zagubił w dzisiejszym świecie poczucie grzechu i winy. Zarażony konsumpcjonizmem nie jest zainteresowany Bogiem, ale także nie szanuje drugiego człowieka. Taka postawa pochodzi od diabła, który jest ojcem kłamstwa. Jezus przypomina: *„Wy macie diabła za ojca, i chcecie spełniać pożądanja waszego ojca. Od początku on był zabójcą i nie wytrwał w prawdzie, bo prawdy w nim nie ma. Kiedy mówi kłamstwo, od siebie mówi, bo jest kłamcą i ojcem kłamstwa”*(J 8,44).

3. Współczesny brak odpowiedzialności za słowo.

Brak odpowiedzialności za słowo jest zjawiskiem powszechnym w dzisiejszym świecie. Mowa pełna nienawiści i pogardy jest obecna w życiu publicznym i prywatnym. Najczęściej pojawia się w środowisku rodzinnym, szkolnym i mediach społecznościowych. Jest to rodzaj przemocy psychicznej.

Szczególną uwagę należy zwrócić na sytuację dziecka w rodzinie patologicznej, w której panuje przemoc psychiczna. Przemoc psychiczna, to emocjonalny gwałt i szantaż, zadawanie dotkliwych, niewidocznych gołym okiem ran psychicznych poprzez poniżanie, zastraszanie, prześladowanie, narzucanie własnych racji i norm, cyniczne szydzenie, wyśmiewanie i kpienie, wymuszanie czegokolwiek w celu osiągnięcia wyłącznie własnych korzyści, a przede wszystkim utrzymania stanu strachu i poczucia bezsilności ofiary. Często krytykuje się i poniża ofiarę wyolbrzymiając jej wady i błędy domagając się bezwzględności posłuszeństwa²⁴. Przemoc wpływa na cały proces rozwoju dziecka. Najczęściej sprawcami są rodzice lub opiekunowie, którzy winni być podporą w trudnych chwilach. Krzywdzenie dziecka odbija się zwłaszcza na jego rozwoju emocjonalnym i moralnym. Doświadczenia przeżyte w dzieciństwie mają wpływ na całe życie.

Dzieci które doświadczają przemocy psychicznej, często okłamują swoich rodziców, zwłaszcza, gdy chcą ukryć niepowodzenia szkolne. Żeby ich nie rozczarować słabymi wynikami perfidnie oszukują. Brak komunikacji między rodzicami, dziećmi ale i dziadkami, prowadzi często do nieporozumień, kłótni i agresji słownej. Brak wzajemnego szacunku, krytykowanie, poniżanie,

²⁴ Por. A. Paszkiewicz, M. Łobacz, *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*, Warszawa 2013, s. 83-84.

upokarzanie i złe traktowanie najbliższych osób może prowadzić do wielu tragedii rodzinnych. Skutkiem terroru psychicznego u dziecka może być *nadmierne budzenie*, koszmary sennie, dolegliwości psychosomatyczne. Kolejnym skutkiem jest tzw. *wtargnięcie*, czyli przeżywanie dramatycznych wydarzeń z przeszłości, w taki sposób jakby to było teraz. Następnym skutkiem urazu psychicznego jest tzw. *zawężenie*. W wyniku bezsilności człowiek poddaje się, a system samoobrony się załamuje. Kolejnym skutkiem urazu psychicznego jest tzw. *dialektyka urazu*. Okazuje się, że przerastające człowieka niebezpieczeństwo wywołuje dwie sprzeczne reakcje: wtargnięcia i zawężenia, pomiędzy którymi ustala się naprzemienny rytm²⁵.

Dziecko przeżywające terror psychiczny w domu staje się człowiekiem coraz mniej rozumiejącym siebie i innych. Prowadzi to często do toksycznych postaw. Dzieci, które doświadczają przemocy w rodzinie mają zaburzenia snu, depresje, apatie, a także zaburzenia łaknienia. Często izolują się, zamykają w sobie i niejednokrotnie są agresywne. Dzieci te mają zazwyczaj problemy szkolne, nie chcą się bawić i ciągle są smutne²⁶. Takie sytuacje mogą prowadzić do ucieczki z domu, depresji²⁷ a nawet prób samobójczych.

Kolejnym środowiskiem w którym pojawia się mowa nienawiści jest szkoła. Gdy dzieci doświadczają w domu kłótni między rodzicami i złego traktowania, przenoszą swoje złe emocje na rówieśników zwłaszcza słabszych lub z rodzin uboższych. Szkoła może być miejscem, w którym dziecko ujawni sytuację o przemocy domowej. Nauczyciele i wychowawcy muszą wówczas podjąć stosowne kroki, aby pomóc dziecku krzywdzonemu. Znęcanie się psychiczne, wyśmiewanie, wyzwiska, i poniżanie, jest w szkołach sytuacją codzienną. Najczęściej stosowaną przez dzieci i młodzież formą przemocy jest agresja słowna. Znieważanie, obrzucanie wulgaryzmami, dokuczanie, ośmieszanie i kpienie z innych a także złośliwe plotkowanie jest najczęściej wymierzone wobec osób słabszych i dotkniętych dysfunkcjami²⁸.

Zjawisko bullingu (tyranizowania) jest długotrwałym działaniem zmierzającym do wykluczenia młodego człowieka z grupy szkolnej czy rówieśniczej i może prowadzić także do samobójstwa.

²⁵ J. MAZUR., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, s. 68.

²⁶ J. BRĄGIEL., *Zrozumieć dziecko skrzywdzone*, Opole 1994, s. 20-22.

²⁷ Zob. W. Lemańska, *O sile emocji pozytywnych. Zapobieganie depresji dzieci i młodzieży*, Warszawa 2005, s. 15-18

²⁸ Por. M. Kopsztejn, *Wpływ Internetu i gier komputerowych na występowanie zachowań patologicznych wśród dzieci i młodzieży*, w: *Uczeń bezpieczny w cyberprzestrzeni*, red. D. Dziewiecka, Sosnowiec 2012, s. 163- 174.

Często także młodzi ludzie przenoszą lansowane przez media agresywne zachowania na rzeczywistość szkolną. Uczniowie lubią drażnić nauczyciela swoimi zachowaniami, stylem bycia w czasie lekcji, brakiem dyscypliny, kultury i cynizmu, oraz wulgaryzmami. Panuje moda na niezgadanie się z nauczycielem. Takie prowokacyjne zachowania wynikają często z chęci wypróbowania cierpliwości nauczyciela wychowawcy oraz jego stylu bycia²⁹.

Młodzież często okłamuje nauczycieli, nie dotrzymuje danego słowa i także ignoruje swoich pedagogów. Zdarzają się także przekleństwa na lekcji zwłaszcza gdy uczeń otrzyma słabą ocenę. Brak odpowiedzialności za słowo i mowę nienawiści można zauważyć zwłaszcza w grupach szkolnych lub prywatnych zakładanych przez dzieci i rodziców. Tam w przestrzeni wirtualnej nauczyciele są pogardzani, obmawiani, a także niejednokrotnie oczerniani. Takie sytuacje prowadzą do wielu dramatów³⁰.

Kolejną przestrzenią mowy nienawiści i braku odpowiedzialności za słowo są media społecznościowe. Zjawisko cyberprzemocy (cyberbullying) jest rodzajem mobbingu w Internecie, które obejmuje przede wszystkim kompromitowanie i wyszydzanie czy też szantażowanie osób za pomocą mediów elektronicznych. Mowa nienawiści pojawiająca się na stronach internetowych; wlogach, forach, blogach. przybiera różne formy; obrazy, filmy, memy, posty i nagrania głosowe. Brak kultury słowa szczególnie widoczny jest w hejtach. Nikt nie odpowiada za słowa, zwłaszcza kiedy dokonuje to w sposób anonimowy ukrywając się w przestrzeni wirtualnej. Hejterzy umieszczają w Internecie obraźliwe komentarze, oszczerstwa, w celu upokorzenia lub zniszczenia osoby hejtowanej. Hejterzy wykorzystują w tym celu nie tylko słowa ale i zdjęcia, grafiki. Wielu młodych doświadcza przemocy ze strony rówieśników. Nękanie słowne, grożenie śmiercią, prześladowanie są to praktyki pojawiające się na co dzień³¹. Często młodzież w aplikacjach mobilnych np. Snapchat czy też Messenger stosują mowę nienawiści poprzez opcję *tajne konwersacje*. Czują się bezkarni, gdyż treści te szybko znikają.

Powszechnym zjawiskiem w Internecie jest trolling. Trolling internetowy to osoba, która umyślnie prowokuje kłótnie, pisze wulgarne posty a także

²⁹ Por. M. Królczyk *Rola katechety w formacji moralnej ucznia*, w: „Teologia i Moralność” 2/16 (2014), s. 97-98.

³⁰ Por., M. Jędrzejko, *Uzależnienie czy nałóg-dyskusja nie dokończona*, w: *Dzieci a multimedia*, red. M. Jędrzejko, A. Taper, Warszawa 2012, s. 37-79.

³¹ Por. M. Kopsztejn, *Wpływ Internetu i gier komputerowych na występowanie zachowań patologicznych wśród dzieci i młodzieży*, w: *Uczeń bezpieczny w cyberprzestrzeni*, red. D. Dziewiecka, Sosnowiec 2012, s. 171.

oszczerstwa. Trolle to osoby które lubują się w prezentowaniu agresywnej postawy i obrażaniu innych. Często szukają ofiary i prześladują ją w przestrzeni publicznej. Nie mają żadnych skrupułów, poniżają nie tylko osoby żyjące ale także i zmarłe. Ohydne bluźniercze oszczerstwa zostały także wymierzone przez internetowych trolli na Świętego Jana Pawła II. Wulgarne i bezpodstawne ataki na Świętego są grzechami wołającymi o pomstę do Nieba.

Środowisko cyfrowe to często zamknięte i niedostępne dla dorosłych grupy. Nowym zjawiskiem pojawiającym się w przestrzeni wirtualnej jest autoagresja cyfrowa. Polega ona na tym, że młodzi z fikcyjnych kont w mediach społecznościowych piszą na swój temat negatywne poniżające treści, w celu wyrządzenia sobie psychicznej szkody. Cyfrowa autoagresja to także docieranie do osób i treści, które obniżają dobrostan psychospołeczny osoby³².

Mowa nienawiści obecna jest obecna także w prasie, radiu i telewizji. Jesteśmy świadkami ubogiego języka wielu celebrytów, polityków, braku kultury osobistej i nie panowania nad emocjami zwłaszcza podczas spotkań czy debat publicznych. Manipulacja polityczna, pomimo swej nieetyczności jest często wykorzystywana przez polityków ze względu na swą pragmatyczną atrakcyjność.

Mass-media ponoszą odpowiedzialność za przekazywane słowo. Manipulacje informacyjne, podawanie półprawdy, kłamliwe informacje są stosowane w celu zmiany świadomości ludzi. Manipulację językową stosuje się w propagandzie i podczas tzw. prania mózgu. A. Zwoliński podkreśla, iż propaganda bierze czynny udział w zniewoleniu człowieka, wikłając go w złudne idee, korzystne dla propagandzisty. Nadawcami propagandy są między innymi organizacje, instytucje, partie polityczne, związki wyznaniowe, korporacje, grupy społeczne itp.³³.

Przed propagandą ostrzegał już papież Paweł VI: *„Propaganda, która sprzeciwia się dobru wspólnemu, która usiłowałaby tłumić otwartą i publiczną dyskusję, która wypaczałaby widzenie sytuacji rzeczywistej lub zarażała umysły uprzedzeniami czy to przez rozpowszechnianie półprawd czy wybieranie informacji w zależności od założonego celu lub przemilczanie ważniejszych*

³² A. Jędrzejczak, *Cyfrowa autoagresja u młodzieży*, w: [www. andrzejczak.wzrost.pl/product/cyfrowa-autoagresja-u-mlodziezy/](http://www.andrzejczak.wzrost.pl/product/cyfrowa-autoagresja-u-mlodziezy/)(dostęp: 22.04.2023).

³³ A. Zwoliński, *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2022.s 121-123.

*faktów- taka propaganda stanowiłaby pogwałcenie należnej odbiorcom przekazu wolności*³⁴.

Kłamią także często dziennikarze w celu zyskania czytelników, wysługujących się partiom politycznym czy opcjom ekonomicznym.

Ludzkiej godności szkodzą także reklamy budzące uczucie chciwości, próżności, zazdrości i pożądlivosti. Reklama może obrażać godność człowieka przez swoją treść, jak i oddziaływanie na odbiorców. Niekiedy reklama wykorzystuje łatwowierność odbiorców (zwłaszcza dzieci) lub manipuluje lękiem (chorych, starszych)³⁵.

Szacunek godności człowieka wymaga aby nikim nie pogardzać i nie okłamywać. Księga Przysłów napomina: „*Obrzydliwością dla Jahwe są wargi kłamliwe, ale podobają Mu się ci, którzy mówią prawdę*”(Prz12.22).

4. Ocena moralna kłamstwa

Kłamstwo to niezgodność mowy z wewnętrznym przekonaniem przy komunikowaniu czegoś innym. Jest to świadome i zamierzone wprowadzenie w błąd drugiego człowieka. Kłamstwo jest złe i niegodziwe, ponieważ podważa same fundamenty porozumiewania się i współżycia wnosząc powszechną nieufność między ludźmi. Przynosi też szkodliwe skutki: swym niszczącym, zatrującym działaniem sięga w głąb życia duchowego kłamcy i okłamywanych. Także kłamstwo *użyteczne* jest moralnie niedopuszczalne, tzw. etyka sytuacyjna. Oczekiwane korzyści nie mogą usprawiedliwiać szkód wyrządzonych przez kłamstwo³⁶.

Księga Syracha napomina, aby nie zmyślać kłamstwa przeciw bratu, ani przyjacielowi nie robić czegoś podobnego (por. Syr. 7, 12). Także Psalmista wzywa: „*Powściągnij swój język od złego, a twoje wargi od słów podstępnych*” (Ps 34, 14).

Chrystus zarzucając faryzeuszom kłamliwe postępowanie, nazywa szatana „*ojcem kłamstwa*”(J 8,44). Także Święty Piotr zachęca, aby powstrzymać język od zła a wargi od oszukańczego mówienia(1P 3,10).

³⁴ Paweł VI, Instrukcja pastoralna *Communio et progressio*(23.05.1971), nr 30.

³⁵ A. Zwoliński, *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2022, s. 254.

³⁶ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 136-137.

Kłamstwo wpływa negatywnie na osobowość tych, którzy się nim posługują. Kłamcy wyrządzają też krzywdę tym, których oszukują. Zachodzi to szczególnie przy demaskowaniu kłamstwa. W okłamywanym budzą się wtedy albo potęgują szkodliwe dla współżycia międzyosobowego i społecznego emocje: gniewu, niechęci nawet mściwości. Pogłębia się nieufność i podejrzliwość. Okłamywanie innych może przerodzić się w samookłamywanie, przyzwyczajenie się do swego nierealnego wizerunku. Kłamstwo niszczy także relacje między ludźmi. Gwałci wymagania sprawiedliwości i miłości, wprowadza nieufność, niszczy komunikację, burzy hierarchię moralną, powoduje nieporządek i relatywizm³⁷.

Istnieje wiele możliwości popełnienia kłamstwa także poprzez komunikację niewerbalną. Bezpośrednio może to być gest potwierdzający nieprawdę, skinięcie głową. Wszystkie znaki zastępujące słowa, które służą do wyrażenia na zewnątrz tego co znajduje się w świadomości osoby, stają się kłamstwem, jeśli czynią to w celu wprowadzenia w błąd bliźniego. Kłamstwem może być także milczenie. Cisza może komunikować zgodę na zaistniałą sytuację³⁸.

W świecie współczesnym istnieje kryzys prawdy. Wynika on z zaniku idei prawd uniwersalnych i dostępnych poznawczo dla człowieka³⁹.

Kłamstwo często jest sposobem działania i robienia kariery dziennikarskiej. Kłamstwo prasowe odgrywa także ważną rolę w kształtowaniu opinii publicznej, współtworzy rzeczywistość społeczną i polityczną w danym kraju. Kłamstwo prasowe to między innymi przemilczanie prawdziwych wydarzeń, tworzenie pokrętnych komentarzy, falsyfikacja i fałszowanie prawdy⁴⁰.

W ocenie moralnej kłamstwa, należy zwrócić uwagę na kłamstwo pozorne. Aby zachować prawdomówność stosuje się czasem konwencjonalne dwuznaczniki, których nie należy rozumieć dosłownie np. nie wiem, nie mam, nie znam, nie słyszałem- środki zastępcze, by dać do zrozumienia, że ktoś nie powinien dalej pytać. Trzeba podkreślić, iż słuszna obrona siebie lub bliźniego, w rzeczywistości nie jest kłamstwem. Taka postawa wynika z prawa do ochrony dóbr osobowych. Konwencjonalne zwroty, jeśli wprowadzą w błąd pytającego

³⁷ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 137-138; H. Ćmiel. *Teologia moralna szczegółowa*, Częstochowa 2008, s. 520-522.

³⁸ Por. K. Niewiadomski, *Rola komunikacji niewerbalnej w budowaniu relacji międzyosobowych. Aspekt teologiczno moralny*, Kraków 2013, 217-220.

³⁹ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* nr 32.

⁴⁰ Por. H. Ćmiel. *Teologia moralna szczegółowa*, Częstochowa 2008, s. 510-513.

jest to konsekwencja bezprawnego lub niedyskretnego wkraczania w krąg prawdy zastrzeżonej, wymagającej ochrony. W podobny sposób można rozumieć wypowiedź Chrystusa Zmartwychwstałego skierowaną do dwóch uczniów idących z Jerozolimy do Emaus (Łk 24, 17-19). Jezus pytał, aby przy pomocy słów konwencjonalnego zapytania doprowadzić współrozmówców do tego, by uwierzyli w Jego zmartwychwstanie. Pozostaje również milczenie lub odwrócenie czyjejs uwagi od problemu- uchylenie się od odpowiedzi. Jezus też stosował takie uniki (J 7, 8-10)⁴¹.

Bywają w życiu sytuacje trudne, gdy dla ochrony sekretu nie wystarczy posłużyć się odpowiedzią wymijającą lub konwencjonalnym dwuznacznikiem. Można stosować wówczas mowę defensywną, która stanowi słuszną obronę w chwili agresji słownej (np. w czasie wojny, gdy wymuszano zeznania aby schwytać i uśmiercić innych ludzi zaangażowanych w słuszej walce z okupantem). W obliczu brutalnej presji innych zagrażającej dobru swojemu i innych, można posługiwać się zmyśleniem. Taka obrona w tych warunkach nie jest kłamstwem. Uzasadnione jest także ukrycie prawdy przez podanie nieprawdziwych faktów w przypadku, gdyby ich ujawnienie mogło wyrządzić wielką szkodę (np. szok nerwowy u dziecka po stracie ojca)⁴².

Warto podkreślić, iż prawda obowiązuje nie tylko w dziedzinie wypowiedzania słów ale w całym zachowaniu się człowieka, w jego zewnętrznym sposobie bycia. Chodzi więc o szczerłość w działaniu. Przeciwno szczerości wykracza się obłudą (dwulicowością, fałszywością, udawaniem, kłamstwem w czynie). Obłuda to udawanie na zewnątrz kogoś, kim w rzeczywistości się nie jest. Nawet czyny obiektywnie dobre, gdy wykonuje się je tylko na pokaz, zostają włączone w orbitę działania dotkniętego obłudą i tracą przynajmniej w części swą szlachetną wartość.

Chrystus w Kazaniu na górze ostrzega przed wykonywaniem uczynków samych w sobie dobrych, takich jak modlitwa, jałmużna, uczynki postne, tylko na pokaz, na zdobycie uznania u ludzi: „*Czemu to widzisz drzazgę w oku swego brata a nie dostrzegasz belki we własnym oku*”? (por. Mt 7, 3-5). Wzywa także: „*Nie dawajcie psom tego co święte, i nie rzucajcie swych pereł przed świnie, by ich nie podeptały nogami i obróciwszy się nie poszarpały was [samych]*” (Mt 7,6).

⁴¹ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 138-140.

⁴² Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 140-143; H. Ćmiel, *Teologia moralna szczegółowa*, Częstochowa 2008, s. 515-520.

Hipokryta zawsze tylko gra rolę i w każdym calu chce uchodzić za człowieka innego, niż jest. Wszelkie przejawy obłudy należy uznać za zachowanie się grzeszne, przeciwstawiając jej szczerą zaleconą w Ewangelii. Jezus piętnował obłudę faryzejską, ale ostrzegał równie dobitnie przed zgorszeniem danym maluczkim.

Każdy człowiek ma prawo do swych tajemnic, a inni ludzie powinni to prawo uszanować. Nie godzi się więc dążyć podstępnie do odkrycia cudzych sekretów, a tym bardziej korzystać z tej znajomości na szkodę bliźniego. Miłość bliźniego wymaga, zachowania w tajemnicy to, co odnosi się do jego życia osobistego, lub rodzinnego, a czego ujawnienie mogłoby mu przynieść szkodę. Niekiedy wypada nawet samej zainteresowanej osobie nie ujawniać, że jest się w posiadaniu wiadomości o jej osobistych sprawach. Człowiek ma także prawo do sekretu naturalnego. Obowiązek zachowania sekretu może być wzmocniony przez wyraźną obietnicę zachowania milczenia co do jego treści. Sekret może być obiecany lub zlecony. Sekret obiecany gdy obietnica jego zachowania jest uczyniona dopiero po poznaniu jego treści. Natomiast sekret zlecony (powierzony) jest wówczas, gdy jego treści są poprzedzone i uwarunkowane zapewnieniem dyskrecji za strony przyjmującego zaleconą mu tajemnicę np. tajemnica zawodowa. Stopień zobowiązania i ciężkość złamania sekretu, zależy od szkody, jaką czyni się bliźniemu. Jest to podwójny grzech: wydania sekretu, złamania obietnicy. Szkada grożąca z powodu zachowania sekretu, szczególnie zaś publiczna- może usprawiedliwić w pełni wydanie sekretu. Poza wypadkami tego rodzaju obowiązuje wierność w jego strzeżeniu. Ta wierność jest podstawą i gwarancją zaufania między ludźmi, co stanowi dużą wartość w życiu i czego nie powinno się podważać⁴³.

Reasumując kłamstwo poniża ludzką godność i zawsze było cechą niewolników i ludzi małych. Święty Jan Paweł II wołał: „*Nie jesteś niewolnikiem. Nie wolno ci być niewolnikiem. Jesteś synem*”. *Zachować godność to żyć w zgodzie z sumieniem. Zachować godność człowieka – to pozostać wolnym, nawet w warunkach zewnętrznego zniewolenia. Pozostać sobą, żyć w prawdzie – to jakieś minimum, aby nie zamazać w sobie obrazu dziecka Bożego*”⁴⁴. Dlatego już od najmłodszych lat trzeba wychowywać dzieci i młodzież do umiłowania prawdy i poszanowania godności drugiego człowieka.

⁴³ Por. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 142; H. Ćmiel, *Teologia moralna szczegółowa*, Częstochowa 2008, s. 518-519;

⁴⁴ Jan Paweł II, Spotkanie z młodzieżą, Częstochowa – Jasna Góra 18.06.1983.

5. Wychowanie do poszanowania prawdy i godności drugiego człowieka

W budowaniu relacji międzyludzkich, potrzeba wychowania do wartości. Podstawę wychowania stanowi szanowanie godności własnej i drugiego człowieka. Poczucie godności dziecko buduje od najmłodszych lat w kochającej się rodzinie. Wychowanie dokonuje się w różnych środowiskach. Jednym z najbardziej stosownych jest rodzina, ponieważ posiada sobie tylko właściwą łaskę stanu i charyzmat wspólnoty⁴⁵. Rodzina jest domowym Kościołem i wspólną drogą do świętości.

Kolejnym ważnym ośrodkiem wychowania jest szkoła i Kościół a także środowisko, w którym człowiek dorasta i realizuje swoje powołanie.

Wychowanie to ciężka i odpowiedzialna praca. Aby było skuteczne potrzeba jednego frontu w wychowaniu, współpracy rodziców i nauczycieli w integralnym rozwoju ucznia. Kardynał Stefan Wyszyński apeluje aby wychowanie młodzieży było wszechstronne i równomierne, uwzględniające jedność natury ludzkiej i możliwości rozwojowe człowieka. Aby szkoła mogła właściwie spełniać swe zadania, trzeba szanować podstawowe i fundamentalne prawa osoby ludzkiej, wśród których najważniejsze jest prawo do prawdy, wolności, sprawiedliwości i miłości. Szkoła ma obowiązek, uczyć i wychowywać poprzez oddziaływanie na wolę i uczucia, rozwijanie prawdomówności, szacunku i kształtowanie charakterów. W procesie uczenia i wychowania, trzeba uwzględnić wartości religijne oraz prawa rodziców do wychowania. Szkoła nie może sobie rościć wyłączności w tym złożonym procesie jakim jest wychowanie. Prymas podkreśla, iż doniosłe i zasadnicze zadanie w procesie wychowania szkolnego spełniają nauczyciele i wychowawcy. W dużej mierze od nich zależy, czy dzieci i młodzież, wychowani do prawdziwej wolności, będą potrafili zachować w sobie i szerzyć wokół siebie prawdziwe ideały życia oraz kształtować w sobie postawę szacunku i służby wobec każdej osoby, w rodzinie i społeczeństwie⁴⁶.

Warto przypomnieć słowa Jana Pawła II na temat wychowania: „Szkoła jest dla wszystkich- nauczycieli i uczniów- wspólnotą, rodziną wychowawczą, w której każdy młody człowiek spotyka się z szacunkiem, niezależnie od swoich

⁴⁵ Jan Paweł II, *List do rodzin Gratissimam sane* (02.02.1994), Częstochowa 1994, nr 16;

⁴⁶Por. S. Wyszyński, *O chrześcijańskim wyzwoleniu człowieka*, w: *Nauczanie społeczne 1946-1981*, Warszawa 1990, s. 24; J. Orzeszyna, *Rodzina chrześcijańska na progu XXI wieku. W 30. Rocznicy Adhortacji apostolskiej Familiaris consortio*, w: „Sosnowieckie Studia Teologiczne” 11(2013), s. 114-115; K. Czarnota, *Koncepcja miłości społecznej w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Kraków 2009, s. 160-162.

zdolności i możliwości intelektualnych. Kształtowaniu umysłu musi koniecznie towarzyszyć formacja sumienia i rozwój życia moralnego poprzez praktykę cnót, a także wdrażanie do życia społecznego i otwieranie na sprawy całego świata. Takie integralne wychowanie jest nieodzowną drogą rozwoju i postępu jednostek, narodów, drogą solidarności i braterskiego zrozumienia, drogą Chrystusa i Kościoła⁴⁷.

Ważną rolę w procesie wychowawczym młodego człowieka odgrywa także Kościół, a zwłaszcza wspólnota parafialna oraz różne grupy apostołskie. Kościół uczy poszanowania godności własnej i drugiego człowieka, podkreśla, że człowiek powinien ustawicznie przerastać samego siebie i współpracować z łaską Bożą. Kapłan to także nauczyciel i wychowawca, który jest z ludźmi nie tylko w kościele, czy z dziećmi w szkole w czasie katechezy, lecz także jest przy nich i razem z nimi idzie, pomaga wzrastać w wierze i stawać się ludźmi nie tylko dobrymi, ale świętymi. Kapłan ma być świadkiem głoszonej prawdy, a także strażnikiem prawdziwej wiary w Boga. W dobie kryzysu autorytetów, winien wskazywać młodym ludziom prawdziwe wzory osobowe⁴⁸.

W świecie współczesnym potrzeba autorytetów moralnych, ludzi z których można brać przykład, kto poprowadzi nas przez całe życie. Do budowania właściwych relacji międzyosobowych przyczynia się rozwój cnót moralnych, wśród których ważną rolę odgrywają cnoty kardynalne. Trzeba odciągnąć dzieci i młodzież od tej triady ekranowej, od komórki, komputera i telewizji, a poświęcić im więcej swojego czasu na rozmowy i wspólne radosne spędzanie wolnego czasu.

Wielki obrońca godności człowieka, błogosławiony ksiądz Jerzy Popiełuszko, podkreślał, iż nie wystarczy urodzić się człowiekiem – trzeba być człowiekiem! Zachować godność – to być sobą w każdej sytuacji życiowej, to stać przy prawdzie, choćby miała ona wiele kosztować. Prawdy nigdy człowiekowi nie wolno zdradzić⁴⁹.

Prymas tysiąclecia mówił, że kariera każdego człowieka na ziemi zaczyna się w pieluszcze, choćby dzisiaj nosił mundur ambasadora czy generała i w pieluszcze, choć nieco może większej, skończy się. Zachowaj więc godność, bo

⁴⁷ Jan Paweł II, *Początek roku szkolnego*, w: „L'Oserwtore Romano” (wyd.pol.), 23 (2002) nr 12/(248), s. 36.

⁴⁸ Por. T. Borutka, M. Królczyk, *Wychowanie religijne w rodzinie w świetle nauczania Kościoła*, w: „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 19(2018), s. 49.

⁴⁹ Ks. Jerzy Popiełuszko, Kazanie wygłoszone w Krakowie - Mistrzejowicach w czasie Mszy św. za Ojczyznę w czwartek 30 sierpnia 1984 r. o godz.19.00.

jesteś aż człowiekiem, bo w każdym człowieku jest ślad Boga, bez względu na to jaki byś zawód wykonywał – jest aż człowiekiem. Zawód ma być dla człowieka, a nie człowiek dla zawodu.

Także papież Franciszek apeluje, iż jeśli ktoś pragnie żyć z godnością oraz w całej pełni, nie ma innej drogi, jak uznanie drugiego człowieka i szukanie jego dobra. Papież zachęca, abyśmy „*wszyscy nauczyli się zawsze zdejmować sandały wobec świętej ziemi drugiego człowieka*” (por. Wj 3,5). Musimy troszczyć się o siebie nawzajem, szanując godność swoją i bliźniego, gdyż jesteśmy w tej samej łodzi i zmierzamy „do tego samego portu”⁵⁰. Dlatego musimy odrzucić wszystko co ubliża godności drugiego człowieka; gniew, zapalczywość, złość, znieważanie i haniebną mowę (por. Kol 3,8).

BIBLIOGRAFIA

Borutka T., Królczyk M., *Wychowanie religijne w rodzinie w świetle nauczania Kościoła*, w: „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 19(2018), s.33-50.

Brańpiel J., *Zrozumieć dziecko skrzywdzone*, Opole 1994.

Czarnota K., *Koncepcja miłości społecznej w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Kraków 2009.

Ćmiel H., *Teologia moralna szczegółowa*, Częstochowa 2008.

Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie (24.11.2013), Kraków 2013.

Franciszek, Encyklika *Laudato Si* (24.05.2015), , Kraków 2015.

Jankowski A., *Zarys pneumatologii Nowego Testamentu*, Kraków 1982.

Jan Paweł II, *Początek roku szkolnego*, w: „L’Oserwtore Romano” (wyd.pol.), 23 (2002) nr 12/(248), s. 36.

Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (04.03.1979), [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. I, Kraków 1996, s. 1–53.

⁵⁰ Por. Franciszek, Adhortacja *Evangelii Gaudium*, nr. 169.

Jan XXIII, Encyklika o pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności *Pacem in terris* (11.04.1964), Lublin 1996.

Jan Paweł II, Encyklika o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła *Veritatis splendor* (06.08.1993), [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Rzym 1993, s 531-637.

Jan Paweł II, Encyklika o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego *Evangelium Vitae* (25.03.1995), [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, s. 639–752.

Jan Paweł II, *List do rodzin Gratissimam sane* (02.02.1994), Częstochowa 1994.
Jędrzejczak A., *Cyfrowa autoagresja u młodzieży*, w: www.andrzejczakszkolenia.pl/product/cyfrowa-autoagresja-u-mlodziezy/ (dostęp: 22.04.2023).

Jędrzejko M., *Uzależnienie czy nałóg-dyskusja nie dokończona*, w: *Dzieci a multimedia*, red. M. Jędrzejko, A. Taper, Warszawa 2012, s. 37-79.

Kopsztein M., *Wpływ Internetu i gier komputerowych na występowanie zachowań patologicznych wśród dzieci i młodzieży*, w: *Uczeń bezpieczny w cyberprzestrzeni*, red. D. Dziewiecka, Sosnowiec 2012, s. 163-174.

Królczyk M., *Rola katechety w formacji moralnej ucznia*, w: „Teologia i Moralność” 2/16 (2014), s. 95-113.

Lemańska W., *O sile emocji pozytywnych. Zapobieganie depresji dzieci i młodzieży*, Warszawa 2005.

Mariański J., *Godność ludzka w kontekście społecznym. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła Katolickiego*, Lublin 2017.

Niewiadomski K., *Rola komunikacji niewerbalnej w budowaniu relacji międzyosobowych. Aspekt teologiczno moralny*, Kraków 2013.

Olejnik S., *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000.

Orzeszyna J., *Rodzina chrześcijańska na progu XXI wieku. W 30. Rocznice Adhortacji apostoelskiej Familiaris consortio*, w: „Sosnowieckie Studia Teologiczne” 11(2013), s. 113-126.

Paszkievicz A., M. Łobacz, *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*, Warszawa 2013.

Paweł VI, Instrukcja pastoralna *Communio et progressio*(23.05.1971), nr 30.

Popiełuszko J., Kazanie wygłoszone w Krakowie - Mistrzejowicach w czasie Mszy św. za Ojczyznę w czwartek 30 sierpnia 1984 r. o godz.19.00.

Tischner J., *Filozofia dramatu*, Kraków 1998.

Wesołowska A. M., *Poradnik prawny. Bezpieczeństwo młodzieży*, Warszawa 2008, s 180-181.

Wyszyński S., *O chrześcijańskim wyzwoleniu człowieka*, w: *Nauczanie społeczne 1946-1981*, Warszawa 1990.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2022.

ABSTRAKT

Człowiek stworzony na obraz Boży ma swoją wartość i godność. Żyjemy w świecie pełnym nienawiści i pogardy do bliźniego. W rodzinach brak jest dialogu i wzajemnego szacunku. Telefon staje się niejednokrotnie smoczkiem cyfrowym zastępującym obecność rodzica. Jako podstawę wychowania należy podjąć działania zgłębiające poczucie godności własnej i drugiego człowieka. Wychowanie do właściwego komunikowania się trzeba rozpocząć już od najmłodszych lat. Trzeba także uczyć młodzież moralnej odpowiedzialności za słowo.

Słowa kluczowe: godność człowieka, odpowiedzialność moralna, prawo do dobrego imienia, mowa nienawiści, kłamstwo, wychowanie do szacunku.